

**ГРАФИТИ КАО КУЛТУРА ОТПОРА МЛАДИХ
(Прилог социологији свакодневног живота)**

Др Немања Ђукић
Ванредни професор
Факултет политичких наука
Универзитет у Бањој Луци
[*nemanjadjukic00@yahoo.com*](mailto:nemanjadjukic00@yahoo.com)

Оливера Грбић, мс.
Виши асистент
Факултет политичких наука
Универзитет у Бањој Луци
[*oliveragrbc@live.com*](mailto:oliveragrbc@live.com)

Резиме: *Простор је политички и идеолошки концепт (Lefebvre, 1977:341, 1991:278-282). Сваки поредак, свака констелација моћи интервенише у простор и претвара га у територију како би осигурала властиту одрживост и спријечила властиту превладавање. Отуда, територија је моћ опредмењена у простору (Lefebvre, 2009:224). Територија је политички организовани простор - структурирани систем правила која регулишу размјену значења (култура), размјену добара (економија) и личне односе (друштвеност). Прво, ауторитет покушава контролисати простор директно путем визуелно-естетске организације простора. Ауторитет се отјеловљује у простору дефинишући и манифестујући своју моћ у монументалним грађевинама. У том случају, графити релативизују физичку контролу простора. Као израз отпора младих, графити представљају визуелни поремећај у простору који је директно повезан са моралним поремећајем. Показујући неспособност ауторитета да контролише физички простор, графити одузимају суверенитет ауторитету на најексплицитнији начин - на оним мјестима гдје власт слави свој суверенитет кроз монументалне грађевине. Друго, ауторитет покушава индиректно контролирати простор стандардизујући психосоцијалну повезаност значења, понашања и простора. Ауторитет се утјеловљује у простору прописујући какав је тип понашања прихватљив и прикладан за одређени простор. У том случају, присуство графита у јавном простору ремети доминантну дистрибуцију значења. Графити релативизују симболичку, социјалну и психолошку контролу над понашањем у простору, супротстављајући безличној и статичкој моћи ауторитета личну и флуидну снагу свијета живота. Као акт побуне и субверзије против ауторитета који отјеловљује своју моћ у простору, графити у социолошком смислу представљају онтолошки и револуционарни потенцијал свијета живота. Као екстериторијални, трансгресивни и хетеротопни, графити ометају и спречавају моћ у сталној производњи територије. Графити детериторијализују простор и одузимају легитимитет – помоћу графита територија постаје подвргнута процесима дестабилизације, реструктурирања и трансформације. Укратко, графити показују како моћ губи простор.*

Кључне ријечи: *Графити, простор, територија, моћ, млади, свијет живота, трансгресивност, хетеротопија.*

Увод

Изградња (урбаног) простора је од суштинске важности за идентитет, јер она одређује систем вриједности, перцепцију као начин разумијевања и хоризонт искуства. Разлика у изградњи руралног и урбаног простора одражава разлику у изградњи урбаног и руралног идентитета. Урбани идентитет је отворен, либералан, ексцентричан, трансгресиван и флуидан. Рурални идентитет је затворен, конзервативан, традиционалан, етноцентричан и крут. Графити адекватно репрезентују урбани идентитет. Као дио урбаног идентитета, графити су екстериторијални, глобални, трансгресивни и хетеротопни. Стога анализа графита и познавање графита нужно укључује знање о простору и анализу простора. Знање о простору није само знање о простору као апстрактном принципу. То нужно укључује знање о моћи, идеолошкој и материјалној контроли која у свакодневном животу и пракси ствара вриједности, норме, значења и симболе.

Моћ, простор и територија

Простор је политички и идеолошки концепт (Lefebvre, 1977:341, 1991:278-282). Сваки поредак, свака констелација моћи интервенише у простор и претвара га у територију како би осигурала властиту одрживост и спријечила властито превладавање. Апстрактни простор је политички производ државних просторних стратегија - администрације, репресије, доминације и централизоване моћи. Апстрактни простор је сам по себи насилан и географски експанзиван. (Brener, 2009:359). Присуство моћи у простору увијек има облик стратешке интервенције. Моћ врши стратешку интервенцију у географски простор у циљу његове реорганизације и контроле. Моћ интервенише у географски простор кроз процесе фрагментације, хијерархизације и хомогенизације. На овај начин, моћ институционализује географски простор, колонизује географски простор и претвара га у политички простор. Укратко, моћ се отјеловљује у простору тако што трансформише простор у територију.

Моћ трансформише простор у територију помоћу различитих политичких механизма, стратегија, интервенција и репрезентација (Raffestin 1980:129–130). Ауторитет своју моћ манифестује и реификује у простору на два начина. Прво, ауторитет покушава да контролише простор директно визуелно-естетичком организацијом простора. Ауторитет се отјеловљује у простору директно тако што испољава своју моћ у монументалним грађевинама. Друго, ауторитет покушава индиректно контролирати простор прописивањем прихватљивих облика понашања у јавном простору. Ауторитет се отјеловљује у простору индиректно тако што дефинише значења у смислу да прописује која је врста понашања прихватљива и прикладна за одређени простор. На тај начин, свеукупно посматрано, ауторитет не само да успоставља физичку контролу над простором (репресивна контрола простора), већ успоставља и симболичку, социјалну и психолошку контролу над понашањем у простору (метафизичка регулација понашања у простору). Успостављањем монопола јавног (безличног) над приватним (личним), ауторитет системски колонизује свијет живота.

Отуда, територија је моћ материјализована у простору. Нема државе без територије и нема територије без државе. Територија је политички облик простора произведен и повезан с моћи (Lefebvre, 2009:224). Територија је политички организовани простор - структурирани систем правила који регулишу размјену значења (култура), размјену добара (економија) и личне односе (друштвеност). У тачки постаје видљива суштинска веза између појма *терора* и *територије*. (Lefebvre 1991:242). Концепт територије већ подразумева појам суверенитета као политички организовано и контролисано простора. Отуда је сама идеја државе неодвојива од идеје концентрационог логора (Agamben 1998; 2005). Држава и концентрациони логор заснивају се на суверенитету као властитом егзистенцијалном принципу. Као примарни објект своје политичке моћи и држава и концентрациони логор имају производњу „голог живота“. Територија, затвор, држава и концентрациони логор су синоними - то су само технике помоћу којих моћ редукује

живот као постојање (ζωον) на живот као биолошку присутност (βιос). Сходно томе, питање територије као питање односа моћи према простору има онтолошки карактер јер се најдиректније тиче саме идеје живота. Отуда, одговор на питање територије као односа моћи према простору мора бити онтолошки – он се мора састојати у трансгресивној и хетеротопној негацији идеје о територији као просторном облику моћи.

Графити

Графити имају онтолошку и политичку функцију. Моћ модерног друштва настоји да произведе, сачува и прошири своју контролу над простором, трансформишући простор у територију различитим просторним стратегијама које трансформишу простор у управљиву и калкулабилну категорију. Моћ регулише простор - регулише садржај простора, стерилизује простор и трансформише простор у функцијску и производну категорију. Истовремено, различите друштвене снаге покушавају да створе, одбране и прошире слободни (неколонизовани) простор друштвене свакодневице. Једна од тих пракси креирања, одбране и ширења слободног простора друштвене свакодневице, јесу графити. Као екстериторијални, трансгресивни и хетеротопни, графити ометају и спречавају моћ у сталној производњи територије. Графити детериторијализују простор на тај начин што делегитимишу моћ ауторитета у простору – простор који се налази под контролом ауторитета графити извргавају процесима дестабилизације, реструктурирања и трансформације. Графити показују да моћ губи простор. Коначно, графити постају облик отпора терору. Разумијевање графита је „разумијевање изазова који су упућени хегемонској ортодоксији хомогенизујућих пракси планирања, дизајна, трговине и свеобухватне бриге са проценом ризика и избегавањем, надзором, редом и сигурношћу и потребама капитала за стварањем услова за максимизирање профита“ (Zieleniec, 2018:5). Дакле, политика урбаног развоја није само пракса функционализације простора него много више – она је стратегија развоја Лебенсраума (простора а не територије, неопходног за опстанак).

Модерни графити су најбитнији универзални урбани феномен (Zieleniec, 2016: 1). У социолошком смислу, графити представљају онтолошки и револуционарни потенцијал свијета живота. Треба их схватити као акт побуне и субверзије против системске колонизације свијета живота - као интервенцију у праксу свакодневног градског живота која покушава да простор или још конкретније урбани простор учини нечим много вишим од објекта интереса капитала, финансијске или институционалне моћи (Zieleniec, 2016). Ауторитет настоји директно контролисати простор дефинисањем и испољавањем његове моћи у монументалним грађевинама (визуелно-естетском организацијом простора). У том случају, графити релативизују физичку контролу простора. Као визуелни поремећаји у простору, графити имају директну везу с моралним поремећајем. Показујући неспособност ауторитета да контролише физички простор, графити одузимају суверенитет и легитимитет ауторитету на најексплицитнији начин - на оним местима гдје ауторитет слави свој суверенитет кроз монументалне зграде. Ауторитет покушава индиректно контролирати простор прописивањем прихватљивих облика понашања у јавном простору (стандардизацијом психосоцијалне везе између значења, понашања и простора). У том случају, присуство графита у јавном простору ремети доминантну дистрибуцију значења. Графити релативизују симболичку, друштвену и психолошку контролу понашања у простору, јер као пракса личног и слободног симболичког означавања јавних површина, графити супротстављају безличној и статичкој моћи ауторитета личну и флуидну моћ подређених, показујући да тај означени простор фактички не припада стерилном и безличном ауторитету, који на њега формално полаже право, већ њима - људима који свакодневно живе тамо. У оба случаја графити представљају тријумф појединца над споменицима ауторитета, тријумф имена над безименим (Zieleniec, 2016).

Као симболички и морални изазов доминантној констелацији моћи, графити могу бити индикатор урбаног идентитета јер они представљају сукоб око коришћења и размјене вриједности друштвеног и јавног простора (Zieleniec, 2016: 4). Отуда, негативна перцепција и негативни

ставови према графитима или одсуство графита у урбаном простору као таквом, може бити индикатор кризе урбаног идентитета, јер одражава одсуство побуне као темељног хуманистичко-еманципацијског потенцијала свијета живота. Негативна перцепција и негативни ставови према графитима или одсуство графита у урбаном простору представља немогућност сагледавања да дихотомија између приватног и јавног простора представља својствену карактеристику града и урбаног (Craswel, 1996: 31-61).

Трансгресивност и хетеротопија

Негативни став према графитима почива у одбацавању њихове реметилачке природе. Метафоричка интерпретација графита у категоријама смећа, заразе, прљавштине, опсцености, насиља, епидемија итд. указује да графити не припадају „овом мјесту“, већ као Друго, Страно и Туђе, они узнемиравају успостављени естетски, симболички и морални поредак. Разумијевање графита у вриједносно негативним категоријама својствено је било којој аутоцентричној конзервативној и репресивној концепцији идентитета (етноцентрична, расноцентрична, економикоцентрична итд.) У својој суштини, психолошки посматрано, конзервативна реакција на графите генерисана је страхом од губитка контроле и осећајем дубоке несигурности. Тако су, на примјер, реакције америчке јавности на прве графите који су се појавили у Њујорку 1960-их биле негативне и генерисане расноцентричним страхом. Графити су описивани као маса прљавих, опсцених и лудих метафора које не припадају јавном простору те који као такви угрожавају јавни простор зато што припадају „другом мјесту“ и који се, као куга и зараза, шире из држава трећег свијета, нарушавајући околину, угрожавајући ред и поредак, узрокујући морално уништење доносећи Туђост и Страност. (Craswel, 1996: 31-61).

У том смислу, разумијевање графита као прљавштине, куге, болести и лудила, заправо објашњава њихову трансгресивну и хетеротопну природу и суштину: „Прљавштина је нешто што се налази на погрешном мјесту или у погрешном времену. Значење прљавштине зависи од његове локације. Пошто се прљавштина појављује тамо гдје не би требало, она лежи на дну хијерархијске скале вриједности. Уклањање прљавштине дио је успостављања уређеног окружења. Окружење успостављамо у складу са идејом, осјећајем за ред. Прљавштина је "ствар ван мјеста", дефиниција која истовремено сугерише неки облик реда и супротност том поретку. Прљавштина зависи од постојања система и начина класификације“ (Cresswell, 1996:38).

Такође, графити, који се схватају као инфекција, подразумевају контаминацију градског тијела. Инфекција је посљедица инвазије страних предмета који по природи ствари припадају негдје другдје и који као такви (страни и болесни) не припадају нама, не припадају неком одређеном мјесту, не припадају тијелу града. Графити интерпретирани као инфекција дају једноставан закључак - тијело града је болесно. Такође, опис графита у смислу куге подразумева страно поријекло. У истом смислу, разумијевање графита у категоријама здравља и лудила показује да дистрибуција здравља зависи од повезаности између моралног и физичког окружења (Foucault, 1967).

Негативни став према графитима почива у специфичној перцепцији њихове функције. Хетеротопна природа графита очита је у чињеници да они имају истовремено двије супротне функције. У исто вријеме, они представљају приватизацију јавног простора и чине простор друштвеним и јавним: „Графити могу бити разумљени у смислу стварања и посједовања простора. Без обзира колико били лични и привремени, они у исто вријеме простор чине друштвеним и јавним тако што јавно критикују хомогенизујуће праксе планирања, дизајна, трговине и њихову свеобухватну бригу о надзору, реду и безбједности. Отуда писати и читати графите значи борити се за преуређивање града као хуманијег и праведнијег друштвеног простора“ (Zieleniec, 2016:1-2).

Такође, хетеротопни карактер графита видљив је и у њиховој двострукој природи: „С једне стране графити могу бити схваћени као израз живахног урбаног уличног живота и културе, као важна пракса у стварању субкултурног и омладинског идентитета, као урбана декорација и сквотерска умјетност на улицама, као репрезентација младости, урбаности и креативности. С друге

стране, они могу бити сматрани вандализмом, антисоцијалним девијантним понашањем, симболом распада и пропадања заједнице, симптомом градске вреве, недостатка смјера, дисциплине и девијантности код младих“ (Zieleniec, 2016:3).

Негативни став према графитима почива и у специфичном осјећају и разумијевању околине. Дјеца руралног социјалног поријекла и дјеца градског социјалног поријекла немају исту перцепцију околине (Williams, 1990:157-162). Разлог негативне перцепције графита од стране становништва руралног социјалног поријекла почива у чињеници да у селу нема јавног простора. Стога на селу нема графита. Модерни графити су најбитнији универзални урбани феномен (Zieleniec, 2016: 1). Као симболички и морални изазов доминантној констелацији моћи, графити могу бити показатељ урбаног идентитета јер као израз модерног урбаног стања представљају сукоб око коришћења и размијене вриједности друштвеног и јавног простора (Zieleniec, 2016: 4). Отуда, негативна перцепција према графитима или одсуство графита као таквих, може бити индикатор кризе урбаног идентитета, јер негативан став према графитима или њихово одсуство у јавном простору одражава немогућност сагледавања дихотомије између приватног и јавног простора, која представљају карактеристику својствену граду и урбаном (Craswel, 1996: 31-61).

Негативни однос према графитима почива и у традиционалном и затвореном систему перцепције, крутом и структурираном систему вриједности, психолошки субмисивном односу према ауторитету те недовољно развијеној естетици.. Рурални симболички простор заснован је на ауторитету традиције и прошлости. Систем вриједности и систем перцепције у руралном простору је затворен, статичан и конзервативан. Етноцентризам, колективизам и трибализам су доминантни облици идентификације и друштвености. Вјерски објекти имају централно мјесто у организацији руралног окружења. Основна психолошка карактеристика је страх од страха који угрожава ред. Насупрот, урбани симболички простор заснован је на идеји отворености. Систем вриједности и систем перцепције у урбаном простору је инклузиван, динамичан и флуидан. Индивидуализам је доминантан облик идентификације и друштвености. Секуларни објекти имају централно мјесто у организацији урбаног окружења док основну психолошку карактеристику представља побуна против ауторитета.

Литература

1. Agamben, G. (1998). *Homo Sacer*. Stanford, California: Stanford University Press.
2. Agamben, G. (2005). *State of Exception*. Chicago; University of Chicago Press.
3. Brenner, B., Elden, S. (2009). *Henri Lefebvre on State, Space, Territory*. International Political Sociology, Volume 3, pp. 353–377.
4. Craswel, T. (1996). *In-Place/Out of Place. Geography, Ideology and Transgression*, Minneapolis, London: University of Minnesota Press.
5. Foucault, M. (1967). *Madness and Civilization: A History of Insanity in the Age of Reason*. London: Tavistock.
6. Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space*. Oxford: Blackwell.
7. Lefebvre, H. (1977). *Reflections on the Politics of Space*. Radical Geography, R. Peet, (ed.)
8. Lefebvre, H. (2009). *State, Space, World: Selected Essays*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
9. Raffestin, C. (1980). *Pour une géographie du pouvoir*. Paris: Libraires Techniques.
10. Williams, M.S. (1990). *The analysis of ecological attitudes in town and country*. Journal of Environmental Management, Volume 31, Issue 2, pp. 157-162.
11. Zieleniec, A. (2016). *The right to write the city: Lefebvre and graffiti*. Environnement Urbain / Urban Environment, Volume 10.
12. Zieleniec, A. (2018). *Lefebvre's Politics of Space: Planning the Urban as Oeuvre*. Urban Planning, Volume 3, Issue 3, pp. 5–15.

GRAFFITI AS A CULTURE OF YOUTH RESISTANCE

Summary: Space is a political and ideological concept. (Lefebvre, 1977:341, 1991:278-282). Every order, every constellation of power intervenes in the space and transforms it into the territory to ensure its sustainability and prevent its overcoming. Hence, the territory is the power materialized in space. (Lefebvre, 2009:224). The territory is a politically organized space - a structured system of rules governing the exchange of meaning (culture), the exchange of goods (economy) and personal relations (sociability). At first, the authority trying to control space directly by the visual-aesthetic organization of space. The authority embodies itself in the space by defining and manifesting its power in monumental buildings. In that case, graffiti relativizes the physical control of space. As the visual disruption in the space, graffiti as a youth resistance has a direct connection with the moral disorder. Showing the inability of authority to control the physical space, graffiti takes away sovereignty from the authority in the most explicit way - in those places where authority celebrates its sovereignty through monumental buildings. Second, the authority trying to control space indirectly by standardization psychosocial connection between the meaning, behavior, and space. The authority embodies itself in the space by prescribing what type of behavior is acceptable and appropriate for a particular space. In that case, the presence of graffiti in the public space disturbs the dominant distribution of meaning. Graffiti relativizes the symbolic, social and psychological control over behavior in space, by counteracting the impersonal and static power of authority with the personal and fluid power of Lifeworld. As an act of rebellion and subversion against the authority that embodies its power in space, in the sociological sense graffiti represents the ontological and revolutionary potential of Lifeworld. As a non-territorial, transgressive and heterotopic, graffiti disrupt and prevents power in the continual production of territory. Graffiti deteriorate the space – by graffiti territory has been subjected to processes of destabilization, restructuring, and transformation. In short, graffiti shows that power is losing space.

Keywords: *Graffiti, Space, Territory, Power, Youth, Lifeworld, Transgressiveness, Heterotopia.*